

ANTAL ATTILA

Arany János és az erdélyi magyar líra

Arany János születésének 200. évfordulója alkalmából Romániában számos rendezvényen (ünnepségen, konferencián, versmondó versenyen, könyvbemutatón, kerekasztal-beszélgetésen) emlékeztek meg ezidáig a magyar közösségek 19. századi nagy költőnk-ről. A jelentősebb erdélyi magyar folyóiratok egy-egy tematikus számukkal (rovatukkal) tisztelegtek életműve előtt (lásd pl. a Helikon első márciusi számát, a Látó és a Székelyföld márciusi számait).

Mivel e sorok születése idején az Arany-émlékév nem ért még véget, korai lenne megkísérelni annak felvázolását, milyen Arany-képet rajzolnak ki a bicentenárium alkalmából publikussá lett vélemények, gondolatok, irodalmi művek. A későbbi összegzés számára ugyanakkor nem lehet mellékes, milyen volt korábban az erdélyi magyar irodalom Arany-képe, miféle viszonyt alakított ki az 1920-as évektől máig az Arany-életművel az erdélyi magyar irodalom. Ennek elemző feltárása nagy lélegzetű munkát igényel. E mostani dolgozat a remélhetően majd elkészülő összegzéshez annyival szeretne csupán hozzájárulni, hogy áttekinti az erdélyi magyar lírában fellelhető Arany-reminiszcenciákat, -motívumokat, az Aranyhoz vagy Aranyról szóló megnyilatkozásokat.

A helikoni triász tagjai közül Áprily Lajos már egyetemistaként vonzódott Aranyhoz. Áprily-monográfiájában Vita Zsigmond idézi vallomását egy diáktársához írt levélből: „akit a legjobban szeretek, akit a magyar verselés legnagyobb mesterének tartok, akivel legtöbbet foglalkozom: Arany János.”¹ Verset aztán nem írt szeretett mesteréhez Áprily, s alkotóként ösztönzést is inkább az Aranyét követő nemzedékek képviselőitől, Vajdától, Reviczkytól, majd a nyugatosoktól kapott. Viszonylag kevés az Arany-művekre utaló részletek száma is költészetében. (E kevesek közé tartoznak a *Királyasszony kertje* s a *Felicián leánya* egyes részletei.) A Baksay Sándor életművét áttekintő s a Petőfi *Bolond Istókját* elemző tanulmányában viszont a hatások és párhuzamok feltárása során az Arany-életmű igen alapos ismeretéről tesz tanúságot.²

Reményik Sándor két költeményben is megidézi Aranyt, illetve életművét (*Csonka-tornyok; Zavart hangok az ének mesteréhez*). Mindkettő jellegzetesen reményikes, erdélyi né-

¹ VITA ZSIGMOND: Áprily Lajos. Bukarest, 1972. Kriterion Könyvkiadó, 26.

² Baksay-tanulmányában Áprily igen tanulságos megjegyzést tesz az I. világháborút követő Arany-recepcióról: „A világháború után felzúgó magyar diszharmonia csodálkozással áll meg az Arany János-i összhang teljesítményei előtt, s már-már a kongeniális korszak emberének érdekeltségéből fakadó izgalmával keresi a fékező harmónia mögött a modern érzékenységű lélek balladás és tragikus világának eléggé fel nem tárható területeit. A szétesett magyarság a magyar egyetemesség művészi tükrözésében gyönyörködik.” (ÁPRILY LAJOS: Álom egy könyvtárról. Budapest, 1981. Szépirodalmi Könyvkiadó, 136–137.)

zőpontú vers. A trianoni békeszerződést követően sok versében fejezte ki Reményik a csonkultság, a romlás érzetét (lásd pl.: *A csonka test, Elbagyott harangláb, Míg állt a vár*). A *Csonkatornyok* egy nagyszalontai látogatás nyomán íródott. Bemutatja az Arany ideje óta tető alá került s az Arany-életműhöz hasonlóan ép, erős, befejezett épületet. Látványa a (névének megfelelő) régi alakját hívja elő az erdélyi poéta emlékezetéből, ki képzeletben leégeti, csonkává teszi újra a renovált tornyot, mert úgy hiszi, életének, közössége sorának igazabb szimbóluma lenne „feketén, pusztán, kiszolgáltatottan, / esőben, hóban, szélben morzsolódva”. A sérültség képzeleti hatják át az Arany halálának ötvenedik évfordulójára írt *Zavart hangok az ének mesteréhez* című verset is, melyben disszonáns hangon szólítja meg elődjét a 20. századi költő. A Nemzeti Múzeum előtt álló nevezetes Arany-szobor mellékalakjai (Toldi Miklós és Rozgonyi Piroska) kapcsán a beteljesületlen szerelemről elmélkedik, majd Arany várszerűen erős, ép epikus költészetét e „vár” „lelkével”, a szalontai szerző lírájával állítja szembe. Úgy látja azonban, hogy „fájdírág”-magát még e bensőséges hangú, vallomások költeményeiben se meztelenítette le teljesen Arany („sebeidre vontad a vasinget/ S könnyeidre sisakrostélyodat”), s e fegyelem, férfiszemérem előtti főhajtással zárja költeményét.

A második világháborút követő időszakban, különösen a kommunista hatalomátvételt követően, Erdélyben is támogatja a kultúrpolitika a 19. század irodalmi jelenségeihez való visszanyúlást. Bár a kisajátításnak, akárcsak Magyarországon, elsősorban a Petőfi-életmű esik áldozatul, ám mellette a korábbiaknál nagyobb figyelmet kap Arany népi szemléletet őrző, realista tendenciákat mutató írásművészete is. Jellemző lírai alkotása a kommunista diktatúra korai időszakának Kányádi Sándor *Látogatás Arany Jánosnál* című írása. A kedélyes hangú költemény a beszélő és Arany képzeletbeli találkozásáról tudósít, melyben a 19. századi mester lelkesebb éneklésre buzdítja a szabadság (!) világát megért 20. századi költőket. Ezzel az üzenetével az 1954-ben íródott mű közvetlensége, hangulatteremtő ereje dacára alig emelkedik a kor sematikus alkotásainak átlaga fölé. Az ugyancsak korai *Arany János kalapja* lírai alanya Arany évődő, humoros verseinek hangján emlékezik az Arany tárgyait, használati eszközeit bemutató szalontai múzeumban tett látogatás kapcsán az egykori poétára. A címben megnevezett tárgy felpróbálásáról tudósító verszárlat egyszerűen fejezi ki a fiatal utód szerénykedő tiszteletét és hetyke bizakodását: „Fölpróbáltam. Nyakamig ért./ Nagy volt, szörnyen nagy és örök./ Néztem, néztem, s még tán el is mosolyodtam:/ No de sebjaj, belenövök.”³ A húsz évvel későbbi *Arany Jánosra gondolva* című nyolcsoros kis vers vallomástevője aztán már egészen más hangot üt meg, az idő előd rezignált versbeszédét imitálva ad hangot saját halál-előérzetének. (A záró két sor – „kévém bekötni majd az isten/mellemre térdel” – tanúsága szerint a vers egyik előképe bizonyosan Arany *Sejtelek* című költeménye.)

Szilágyi Domokos az idős Arany tréfásan gúnyolódó verseire utal több helyen is parodisztikus költeményeiben (*Arckép; Bájzengzet-koszorú*), az idealizált Arany-képet árnyalni kívánó, a klasszikusként számon tartott előd pályájának árnyékos, megpróbálta-

³ A versrészletet Kódöböcz Gábor így értelmezi-értékeli Kányádi-monográfiájában: „A lírai szubjektum egészséges kedélye, törhetetlen derűje és bizodalma szólal meg a kalappróba-hoz fűzött önironikus reflexióban. [...] A nyakig érő »nagy és örök« kalap nem egyszerűen Arany Jánosé, hanem szimbolikusan a költészet kalapja; a kihívás és beavatás etalonná minősülő, világnívá táguló mágikus kelléke.” (KÓDÖBÖCZ GÁBOR: Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében. Debrecen, 2002. Kossuth Egyetemi Kiadó, 32.)

tásokkal teli szakaszaira rámutató kismonográfiája (*Kortársunk, Arany János*) pedig ma is frissnek ható, élvezetes és tanulságos olvasmány.

Adonyi Nagy Mária látomásos szabadverse (*Arany János: A walesi bárdok. Forogatókönyv*) 1978-ban, a romániai kommunista diktatúra szigorodásának idején született. A mű a jelen őszének felidézését követően egy kelta bárd felnagyított arcára vetülő képsorokban jeleníti meg az egykori zsarnokság rettenetét. A múlttal kapcsolatos látomások aktuálisak, ahogy annak idején Arany balladája is az volt. A kortárs költők őszi énekével kapcsolatos kérdés („miért énekelnek a bárdok?”) s a régmúlt események kapcsán megfogalmazott másik kérdés („Miért nem énekelnek a bárdok/ azon az éjjelen miért nem?”) azt a dilemmát sejtetik: milyen körülmények között, meddig hivatása a költőnek a megszólalás, s mikortól tisztességesebb magatartás a részéről a hallgatás.

Király László *Anyanyelv* című ódai emelkedettséggű költeményében a *Toldi* kezdő sora az anyanyelv hangszerén mítoszi távlatokat, varázst teremtő szózat gyanánt megszólaltatható részletként idéződik („miként sóhajtsak rólad/ csodavárá hangszer,/ melyen mélyen kipengethető/ sötétben billentyűzhető,/ gyönyörűn szállni küldhető/ a *Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon/ izzó parazsakba meredő mítosza*”). Az *Arany-balladák* címet viselő Király-műben pedig az önmagát megszólító beszélő a veszteségeit sorolja a *Zách Klára* szövegrészeit hasznosítva-variálva: „Szép Záchklára-virágaid/ A földre tiporva.”... „Záchfelicján-erdőd/ Fagyos lánggal ég el./ Föl sem melegíti tested,/ Nem vigasztal fénnel.” E verssel egyébként Király László Adonyi Nagy Máriához hasonlóan a jelen probléma érzékeltetése céljából nyúl Arany balladaköltészetéhez, igaz, Adonyi Nagy Máriánál a diktatúra jelene s a középkori királyi rémuralom párhuzama sejlik fel (a két kor költői magatartásának szembesítésével), míg Királynál az egyén problémájának érzékeltetéséhez ad segítséget Arany balladai világa.

„Az *Őszikék* poétája majdhogynem mindennapi vendégem” – írja *A teremtő tekintet pillanata* című esszéjében Kovács András Ferenc (*Scintilla animae*, 1995). Az erdélyi alkotó versei közül a *Vojtina vázlatfüzetéből* s az *Arany János azt üzenete/ Rádadás* igazolja az Arany-lírával való folyamatos párbeszédének inspiráló hatását. A költemények háttérét (mindkettő 1994-ben jelent meg első ízben) a rendszerváltást követő évek nemzeti felbuzdulásával olykor együtt járó haszonleső túlzások, melldöngető magyarkodások adják. Az Arany szatirikus modorában írt versek a 19. század második felének petőfieskedését, romantikus múltba révedését, különösképp a kurucromantikát pellengérré állítva utalnak a hasonló kortárs jelenségekre, lásd pl.: „habzó szájért enned adnak/ elszegődünk ennek-annak/ jásznak gyásznak heves hunnak/ ősapáink szemet hunnak” (*Vojtina vázlatfüzetéből*); „lettél volna inkább Béry Balogh Ádám:/ Kurucz most a módi, nálunk ahogy látám!/ Magyarságunk méri Béry Balogh Ádám/ Vitézkötés mellén, vitézkötés hátán” (*Arany János azt üzenete*).

Lövetei Lázár László 2009-ben kötetet jelentetett meg *Arany-versek* címmel, melyben a kiválasztott költeményeket elemzi, kommentálja. Lövetei és az Arany-életmű kapcsolatáról kiváló áttekintést ad a *Bárka* 2017/3. számában Falusi Márton. Megfigyeléseit, megállapításait nem kívánom itt megismételni. Tanulmánya példák sorával igazolja Lövetei és Arany modorának, beszédmódjának rokonságát. A fiatal irodalomtörténész úgy látja, hogy Arany János „Lövetei számára a hazára találást, a költő mesterségbeli tudását és a sorssal való megbékélést szimbolizálja elsősorban”.⁴

⁴ FALUSI MÁRTON: Arany-recepció a kortárs költészetben. *Bárka*, 2017. 3. sz. 73.